

رفتار هوشمندانه در محیط آموزشی

پیوند بین نظریه و عمل آموزشی

اشاره

همان‌طور که در شماره گذشته از نظرتان گذشت، از اقدام‌پژوهی تعاریف گوناگون و متفاوتی به عمل آمده است. اما تمامی آن‌ها بر حل مسئله به صورت عملی توسط افراد مختلف (به‌ویژه معلمان) از طریق اندیشه نقادانه تأکید دارند که به بهبود فعالیت‌های آموزشی منجر شود. بنابراین، بهره‌گیری از اقدام‌پژوهی در محیط‌های آموزشی توسط معلمان یا سایر افراد، نه تنها می‌تواند به اثربخشی مدرسه به عنوان سازمان یادگیرنده کمک کند، بلکه به رشد حرفه‌ای معلمان نیز منجر می‌شود. زیرا در این نوع از فعالیت‌های پژوهشی، بین نظریه و عمل آموزشی پیوندی جدایی‌ناپذیر برقرار می‌شود. در مقاله حاضر، این مفهوم اساسی مورد بحث قرار گرفته است.

چگونه پروژه اقدام‌پژوهی را به پیش ببریم؟

به‌منظور نشان دادن نحوه پیشرفت پروژه اقدام‌پژوهی (از جمله جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها) یک نمونه در این مقاله مطرح شده است. هدف از طرح این نمونه‌ها، تمرکز روی برخی از مسائل کلی مربوط به انتخاب موضوع پژوهش، تدوین طرح پژوهش، و برقراری پیوند بین نظریه و عمل آموزشی، و محتوای کارگاه‌ها یا واحدهای درسی روش پژوهش است.

پیشبرد پروژه اقدام‌پژوهی

بر پایه تمرکز بر سؤال اصلی (چگونه پروژه اقدام‌پژوهی را به پیش ببریم؟) امکان دارد که در حال

کلیدواژه‌ها:

رفتار هوشمندانه، معلم هوشمند، معلم پژوهنده، رشد حرفه‌ای، بهبود آموزش، اقدام‌پژوهی، پژوهش عملی، پیوند نظریه و عمل آموزشی

حاضر، موضوع پژوهشی را در ذهن‌تان داشته باشید. در غیر این صورت، طیف گسترده‌ای از موضوعات بالقوه برای پژوهش وجود دارد که عبارت‌اند از:

● **چگونگی گذران وقت:** معلمان و دانش‌آموزان در کلاس درس چه می‌کنند و چگونه وقت خود را صرف می‌کنند؟

● **بحث‌های کلاس درس:** چه کسی با چه کسی درباره چه چیزی سخن می‌گوید؟

● **مدیریت کلاس درس:** قوانین کلاس درس چه هستند؟ منابع، زمان، مکان، رفتار دانش‌آموز و راهبردهای تدریستان چگونه مدیریت می‌شود؟

● **یادگیری دانش‌آموزان:** وظایفی که به‌عهده دانش‌آموزان گذاشته می‌شوند، کدام‌اند و میزان درگیری و درجه موفقیت آن‌ها در انجام وظایف محوله چه قدر است؟

● **دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه آموزشی:** تجربه آموزشی با دانش‌آموزان بسیار توانا و آن‌هایی که دارای مشکلات یادگیری هستند، ما را به چه حقایقی می‌رساند؟

● **رشد حرفه‌ای معلمان:** چگونه معلمان می‌توانند تدریستان را بهبود بخشند؟

● **نظارت و بررسی فعالیت‌ها و تکالیف دانش‌آموزان.**

● **کارگروهی:** فرایندها و نتایج آموزشی ناشی از فعالیت‌های دانش‌آموزان در گروه، ماهیت تکالیف محوله، روش‌های تصمیم‌گیری و میزان همکاری بین دانش‌آموزان چگونه است؟

● هنگامی که موضوع یا زمینه مناسبی را برای پژوهش تعیین کردید، تنظیم طرح پژوهشی ضروری است. معمولاً قبل از اجرای طرح، طرح پژوهشی شما توسط کمیته‌ای از همکاران بررسی می‌شود. لذا ممکن است از شما خواسته شود (حتی در صورت عدم درخواست) تا خلاصه‌ای از طرح (کمتر از دو یا سه صفحه) را بنویسید که حاوی اطلاعات زیر باشد:

● اسمتان؛

● عنوان طرح؛

● هدف‌های طرح؛

● سؤالات پژوهشی؛

● مجموعه آموزشی یا محیطی که پروژه در آن انجام خواهد شد؛

● مدت زمانی که برای انجام پروژه به آن نیاز دارید؛

● روش پژوهشی که برای انجام پروژه در نظر

گرفته‌اید؛

● نتایج احتمالی که در انتها به آن دست خواهید یافت؛

● رئوس مطالب و منابع.

این اطلاعات زمینه را برای اولین ملاقات شما با کمیته مذکور یا مدیر مرکز آموزشی فراهم می‌کند. قرار دادن اطلاعات جمع‌آوری شده در کنار هم، شما را وارد فرایند پژوهش و تفکر مقدماتی درباره موضوع خواهد کرد. این بعدی اساسی از فرایند پژوهش و روش کاملی است که شما را به ایجاد پایه‌ای محکم برای انجام پروژه قادر خواهد کرد.

شما برای شروع نیازمند جست‌وجو در پیشینه مربوط به موضوع اقدام‌پژوهی (ادبیات پژوهش) هستید. هدف از این جست‌وجو، این است که مطمئن شوید: «آیا موضوع پژوهشی پیشنهادی‌تان قابلیت ارتقا دارد؟» اگر به میزان کافی به مطالعات انجام شده، هم برای تعمیق درک خودتان از زمینه پژوهشی انتخاب شده و هم برای تأیید پژوهشی که مسئولیت آن را پذیرفته‌اید، دسترسی ندارید، احتمالاً مدیر مرکز یا کمیته همکاران آموزشی پیشنهاد خواهد داد که موضوع مناسب‌تری را برای اقدام‌پژوهی انتخاب کنید.

پس از جست‌وجو در متون علمی، می‌توانید فرایند بررسی ادبیات پژوهش را آغاز کنید. این بررسی کاملاً ضرورت دارد؛ زیرا پروژه اقدام‌پژوهی‌تان نیازمند نشان دادن پیوند نظریه و عمل آموزشی است. این موضوع شامل بررسی نقادانه آنچه نویسندگان در مورد مسائل آموزشی می‌گویند و به کارگیری دلایل، شواهد، استدلال و نکات قابل اثباتی می‌شود که در زمینه عملی کلاس درس، مدرسه یا سایر محیط‌های آموزشی ارائه می‌دهند.

هدف معلم از مرور ادبیات پژوهش (کتاب‌ها، مقالات، منابع اینترنتی و ...) عبارت است از: کسب توانایی برای ارائه پاسخ به سؤالات کلیدی؛ مانند: چه اتفاقی خواهد افتاد؟ آیا این اتفاق با تجربه خود منطبق است؟ اگر بله، چرا؟ اگر نه، چرا؟ در نتیجه این بررسی، آیا به ایجاد تغییرات مناسبی در کلاس درس نیاز داریم؟ اگر بله، چگونه می‌توانم این کار را انجام دهم؟

در اولین جلسه ملاقات، فرصت خواهید داشت در مورد پیشنهاد پژوهشی خود بحث کنید. نشان دهید که چرا فکر می‌کنید این موضوع برای پژوهش مهم است. به این منظور مطرح کردن هدف‌های کلیدی

پروژه
اقدام‌پژوهی‌تان
نیازمند نشان دادن
پیوند بین نظریه
و عمل آموزشی
است. این موضوع
شامل بررسی نقادانه
آنچه نویسندگان
در مورد مسائل
آموزشی می‌گویند
وبه کارگیری دلایل،
شواهد، استدلال
و نکات قابل اثباتی
می‌شود که در زمینه
عملی کلاس درس،
مدرسه یا سایر
محیط‌های آموزشی
ارائه می‌دهند

غالباً افراد مبتدی از طرح مسائل مربوط به طرح پژوهشی خودشان دچار نگرانی می‌شوند و یا شاید بنا به دلایلی، تمایلی به این کار نداشته باشند

آن و متقاعد کردن مدیر مرکز یا کمیته همکاران در این زمینه، شرایط لازم را برای دسترسی به محیط آموزشی اجرای پروژه و دریافت کمک هزینه برایتان فراهم می‌کند. در این جلسه، امکان دارد اصلاحاتی به شما پیشنهاد شود یا از شما بخواهند بیشتر روی موضوع فکر کنید. در این مرحله است که ضرورت درک بیشتر موضوع برایتان مطرح می‌شود. ممکن است سؤالات یا ابهاماتی در مورد موضوع پژوهش و فرایند اجرایی آن داشته باشید که یک فرد مطلع بتواند به آن‌ها پاسخ دهد.

بنابراین، هرگز از پرسیدن سؤالات یا مطرح کردن ابهامات خودتان نترسید. زیرا غالباً افراد مبتدی از طرح مسائل مربوط به طرح پژوهشی خودشان دچار نگرانی می‌شوند و یا شاید بنا به دلایلی، تمایلی به این کار نداشته باشند. این امر نیز دلایل متعددی دارد که عبارت‌اند از:

۱. ممکن است مایل نباشید مدیر مرکز یا کمیته همکاران آموزشی‌تان بدانند که شما نیاز به راهنمایی و حمایت دارید.

۲. امکان دارد سؤالات متعددی داشته باشید و مایل نباشید آن‌ها را در مقابل همکاران یا هر فرد دیگری مطرح کنید.

۳. شاید در مطرح کردن سؤالات یا ابهامات خودتان دچار تردید و دودلی هستید.

دلیل چنین عدم تمایلی هر چه باشد، باید بتوانید خود را از این وضعیت رها سازید و هر گونه نگرانی، ابهام یا پرسشی را که دارید، بیان کنید. با انجام این کار، احتمال بسیار زیادی برای موفقیت در تکمیل پروژه به‌دست خواهید آورد. علاوه بر این، در بلند مدت ممکن است زمان زیادی را برای خود و همکارانتان صرفه‌جویی کنید. زیرا، بحث‌های منظم به کاهش اشتباهات یا تصورات غلط هنگام انجام یا گسترش پژوهش‌تان منجر می‌شود و برای به سرانجام رساندن پروژه بسیار مؤثر است.

از سوی دیگر، در مدت انجام پروژه، به افراد مختلفی برمی‌خورید که تمایل دارند از فرایند انجام اقدام پژوهشی و پیشرفت آن آگاه شوند. مطلع کردن آنان می‌تواند برایتان سودمند باشد، زیرا آنان با آگاه شدن از فعالیت پژوهشی شما: ۱. قادر خواهند بود تجارب خودشان را در اختیارتان قرار دهند. ۲. اظهار نظرهای سازنده‌ای را ارائه کنند.

۳. با تشویق شما، خستگی و کاهش انگیزه را از سر راهتان بردارند.

۴. به همکاری و حمایت از شما بپردازند. بنابراین، همیشه برای ارائه گزارش پیشرفت کار آمادگی داشته باشید و از آن استقبال کنید.

اهمیت مطالعه پیشینه پژوهش از نظر روش‌شناسی

مطالعه و بررسی گزارش‌های اقدام پژوهشی مرتبط با موضوع مورد پژوهش شما، یک تمرین ارزشمند تلقی می‌شود، از دلهره شما برای اجرای اقدام پژوهشی می‌کاهد و فرصتی را برای تفکر درباره سؤالات اساسی زیر برایتان فراهم می‌کند:

- قالب ارائه گزارش اقدام پژوهشی چگونه است؟
- گزارش اقدام پژوهشی شامل چه مطالبی می‌شود؟
- ساختار گزارش اقدام پژوهشی چگونه است؟
- چگونه گزارش اقدام پژوهشی نوشته می‌شود؟
- چگونه بخش‌های گوناگون اقدام پژوهشی به یکدیگر مرتبط می‌شوند؟
- سهم هر بخش از گزارش اقدام پژوهشی (بیان مسئله، ادبیات پژوهش، روش‌شناسی پژوهش، تجزیه و تحلیل اطلاعات، بحث و نتیجه‌گیری و ...) در گزارش چه قدر است؟
- چگونه خلاصه ادبیات پژوهش ارائه می‌شود؟
- چگونه روش‌شناسی پژوهش انتخاب می‌شود؟
- چگونه داده‌ها یا اطلاعات مورد نیاز پژوهش جمع‌آوری می‌شود؟
- چگونه داده‌های جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند؟
- و ...

نمونه‌ای از پروژه اقدام پژوهشی

دقت در بررسی مسائل فوق در نمونه‌های زیر شما را قادر می‌سازد پایه محکمی برای پروژه اقدام پژوهشی خودتان فراهم کنید. نمونه‌های زیر با بهره‌گیری از الگوی اقدام پژوهشی مورد استفاده اسلومب (۱۹۹۸) تهیه شده است. همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد، این الگو پنج مرحله را شامل می‌شود: ۱. فعالیت حرفه‌ای؛ ۲. اندیشه نقادانه؛ ۳. پژوهش؛ ۴. برنامه‌ریزی راهبردی؛ ۵. عمل. شکل زیر، یک نمونه خلاصه شده از آن را نشان می‌دهد:

**مطالعه و بررسی
گزارش‌های
اقدام پژوهی مرتبط
با موضوع مورد
پژوهش شما، یک
تمرین ارزشمند
تلقی می‌شود، از
دلهره شما برای
اجرای اقدام پژوهی
می‌کاهد و فرصتی
را برای تفکر درباره
سؤالات اساسی
برایتان فراهم
می‌کند**

حد امکان مشارکت دارند مورد بررسی قرار دهند. با توجه به هدف این مثال، ما فرض می‌کنیم نماینده معلمان یک دبیرستان (خانم الف)، کسی است که مایل به پذیرفتن مسئولیت پروژه است. او سه سال در این مقام بوده و در تمام جلسات هیئت امنای دبیرستان حضور داشته است (مرحله ۱: فعالیت حرفه‌ای). خانم الف که معمولاً به‌طور کامل درباره تمام موارد دستور جلسه صحبت می‌کند، متوجه شده است که برخی از اعضا به ندرت در بحث‌ها شرکت می‌کنند. علاوه بر این، در طول گفت‌وگوهای غیر رسمی خودش با هیئت امنای دریافته است، بسیاری معتقدند جلسات بیش از حد طولانی‌اند و زمان بسیار زیادی به بحث درباره امور اداری اختصاص داده می‌شود. وقتی پرسیده شد: «چرا سطح مشارکتشان پایین است؟» اظهاراتی مانند موارد زیر ارائه کردند:

- هیچ‌گاه از من خواسته نشده است صحبت کنم (نماینده دانش‌آموزان).
  - این جلسات را کسل‌کننده و خسته‌کننده می‌بینم (عضو هیئت امنای).
  - در بسیاری از موضوعات اطلاعات کمی دارم (مدیر دبیرستان).
  - معمولاً خانم ب از طرف همه ما صحبت می‌کند (نماینده اولیا).
  - نقشم را به همان اندازه ارائه حمایت مورد نیاز می‌بینم (نماینده کادر اداری).
- خانم الف، هم در مورد تجربه خودش از جلسات هیئت امنای و هم درباره بازخوردی که از اعضا دریافت می‌کند، نقادانه می‌اندیشد (مرحله دوم: اندیشه نقادانه). او تصمیم می‌گیرد برای شروع، پروژه اقدام پژوهی را با اهداف زیر آغاز کند:
۱. بررسی ماهیت و میزان مشارکت در جلسات هیئت امنای مدرسه؛
  ۲. پیگیری دیدگاه‌های اعضای هیئت امنای درباره مشارکتشان در جلسات؛
  ۳. پیگیری دیدگاه‌های اعضای هیئت امنای درباره چگونگی مؤثر شدن جلسات؛
  ۴. ایجاد تغییر مناسب بر پایه دیدگاه توسعه هیئت امنای مؤثر برای موفقیت دبیرستان.
- پس از مشورت با همکاران و برخی از مسئولان منطقه آموزشی خود، خانم الف توانست با قانع

۱. فعالیت حرفه‌ای
۲. اندیشه نقادانه (شناسایی مشکل یا ارزشیابی تغییرات)
۳. پژوهش (تحقیق دقیق و نظامدار)
۴. برنامه‌ریزی راهبردی (ترجمه یافته‌ها به برنامه عمل)
۵. عمل (وادار کردن به تغییر)

درواقع، الگوی مذکور با فعالیت حرفه‌ای و اندیشه نقادانه در مورد آن شروع می‌شود. چنین اندیشه‌ای می‌تواند به شناسایی مشکلات یا موضوعی که نیاز به پژوهش دارد، منجر شود. وقتی که این پژوهش به پایان برسد، یافته‌های پژوهش می‌توانند نقطه شروعی برای تدوین یک برنامه پژوهشی مجدد باشند. برنامه‌ریزی راهبردی ما را به تغییری (عملی) وامی‌دارد که با فعالیت حرفه‌ای در ارتباط است. پس چرخه دوباره شروع می‌شود و یک دور دیگر از اندیشه نقادانه، پژوهشگر (پژوهنده) را به ارزشیابی تغییرات ایجاد شده قادر می‌کند. در این مرحله ممکن است نتیجه‌گیری‌ها به ثمر برسند و در این صورت طرح به نقطه پایانش می‌رسد. هر چند ممکن است بعد از ارزشیابی ضرورت انجام پژوهش مجدد احساس شود. در این صورت، چرخه به سمت بازبینی مجدد با دقت و نظم بیشتری حرکت می‌کند.

نمونه ۱. توسعه هیئت امنای مؤثر برای موفقیت مدرسه

این پروژه اقدام پژوهی با این فرض که هیئت امنای مؤثر برای موفقیت آموزشی مدرسه ضروری است، آغاز می‌شود. علاوه بر این، سایر پژوهشگران می‌توانند مسائلی همچون: چگونه جلسات هیئت امنای اداره می‌شوند، موارد دستور جلسه که توسط اعضا مورد بحث قرار می‌گیرند، کدام‌اند، مدت زمانی که صرف بحث‌های شخصی یا فردی می‌شود، چه قدر است، سطح مشارکت اعضای هیئت امنای در ارتباط با وظایف یا موضوع‌های محوله تا چه حد است، آیا جلسات هیئت امنای مدرسه به خوبی مدیریت می‌شوند، و آیا اعضای هیئت امنای به‌طور کامل و در

می‌تواند از فرم مشاهده برای جمع‌آوری و ثبت اطلاعات مورد نیاز پژوهش (میزان مشارکت، موضوعات مورد بررسی و ...) استفاده کند (مرحله سوم پژوهش). یک نمونه از فرم مشاهده تکمیل شده توسط خانم الف در جدول شماره ۱ آمده است:

از آنجا که خانم الف می‌خواهد پروژه اقدام‌پژوهی به دقیق‌ترین شکل ممکن انجام شود، با استفاده از سه ابزار فرم مشاهده، پرسش‌نامه، و مصاحبه اطلاعات مورد نیاز پژوهش را جمع‌آوری خواهد کرد تا اعتبار مشاهداتش افزایش یابد.

کردن آن‌ها از کمک هزینه پژوهشی برخوردار شود. اگرچه از نظر پژوهش، نیازی به جست‌وجوی ادبیات پژوهش نداشت، اما مشتاقانه به دنبال کسب اطلاعات لازم در زمینه سابقه و مأموریت‌های هیئت امنای مدارس و روش پژوهش بود. بنابراین، او به پایگاه داده‌های کتابخانه یک مؤسسه آموزش عالی مراجعه کرد و با به‌کارگیری چند کلیدواژه (مانند رؤسای مدرسه، هیئت امنای مدرسه، مدارس اثربخش، رهبری مدرسه، مدیریت آموزشی و...) به منابع اطلاعاتی مفیدی دست یافت. خانم الف ضمن مطالعه منابع (به ویژه گزارش‌های اقدام‌پژوهی مرتبط با موضوع) متوجه می‌شود که

جدول شماره ۱) ساعت و تاریخ مشاهده: ۱۲ اکتبر ۲۰۰۳ ساعت ۸/۳۰

سمت افراد	خط و نشان (هر خط نشان دهنده یک دقیقه)							مجموع خط و نشان	درصد
رئیس	 		 ۱۱ 			۱۱۱	۱	۴۱	۲۷/۴
منشی	 ۱۱۱	۱	۱۱۱۱		۱۱	۱۱	۱۱۱۱	۲۱	۱۴
نماینده معلمان		 	 ۱			۱۱		۴۳	۲۸/۷
مشاور آقای ...		۱۱	۱۱۱۱		۱۱	۱		۱۴	۹/۴
مشاور خانم...		۱۱	۱۱۱۱		۱	۱		۱۳	۸/۷
نماینده والدین							۱۱۱۱	۴	۲/۶
نماینده دانش‌آموزان							۱	۰	۰
نماینده کادر اداری	۱۱۱۱ 					۱	۱۱	۱۰	۶/۶
زمان به دقیقه	۳۰	۲۰	۳۰	۱۰	۱۵	۱۵	۳۰	۱۵۰	۱۰۰
→ موضوعات	امور اداری	برنامه‌دردسی	روابط درون مدرسه	امتحانات	نظم و انضباط	رشد حرفه‌ای	سایر موارد		

* منابع

costello, Patrick j. m. (2007). **Action Research**. New York. Continuum.